

КРИМІНАЛЬНО-ПРОЦЕСУАЛЬНЕ ПРАВО ТА КРИМІНАЛІСТИКА

САСНКО Г. Ю.,

здобувач кафедри кримінального процесу
(Національна академія внутрішніх справ)

УДК 343.1

ЮРИДИЧНИЙ ЗМІСТ КРИМІНАЛЬНОГО ПРОВАДЖЕННЯ НА ПІДСТАВІ УГОД

Укладання угоди в кримінальному провадженні є одним із видів правовідносин, у які вступають сторони кримінального провадження. Ці правовідносини регулюються нормами Кримінального процесуального кодексу України й виникають лише в результаті волевиявлення й досягнення компромісу між протилежними інтересами сторони обвинувачення та захисту.

Ключові слова: правовідносини, досягнення компромісу, укладення угоди, кримінальне провадження, Кримінальний процесуальний кодекс України, волевиявлення сторін.

Заключение соглашения в уголовном производстве является одним из видов правоотношений, в которые вступают стороны уголовного производства. Эти правоотношения регулируются нормами Уголовного процессуального кодекса Украины и возникают лишь в результате волеизъявления и достижения компромисса между противоположными интересами стороны обвинения и защиты.

Ключевые слова: правоотношения, достижение компромисса, заключение соглашения, уголовное производство, Уголовный процессуальный кодекс Украины, волеизъявление стороны.

Conclusion of the Agreement in criminal proceedings is one of the types of relationships that come in parties of criminal proceedings. These legal relations are governed by the Criminal Procedure Code of Ukraine and occur only as a result of the will and compromise between the conflicting interests of the prosecution and defense.

Key words: relationship, compromise, agreement, criminal proceedings, Criminal Procedural Code of Ukraine, will of the parties.

Вступ. Як відомо юридичній науці, право завжди є регулятором суспільних відносин. Щоб члени суспільства знали й використовували надані їм права, виконували покладені на них державою обов'язки та утримувалися від заборонених дій, право виражається у правилах поведінки – нормах права. Новим інститутом кримінального процесуального закону України – главою 35 Кримінального процесуального кодексу України (далі – КПК України) [1, с. 300] – регламентовано особливий порядок кримінального провадження на підставі угод. Зазначеним порядком передбачено абсолютно нові права й можливості для сторін кримінального провадження. На сучасному етапі, коли згадані положення КПК України почали застосовувати на практиці, уже можна визначити певні здобутки й недоліки цього нового інституту.

Дослідженню окремих положень КПК України загалом, а також проблем, пов'язаних із кримінальним провадженням на підставі угод, приділяли увагу такі дослідники, як О.В. Баулін, О.М. Бандурка, Є.М. Блажівський, М.Й. Вільгушинський, В.О. Глушков,

І.В. Глов'юк, О.В. Капліна, Н.С. Карпов, В.Т. Нор, П.В. Пушкар, Д.П. Письменний, Л.Д. Удалова, В.П. Шибіко, О.Г. Шило, М.Є. Шумило та інші науковці.

Постановка завдання. У межах статті необхідно проаналізувати норми глави 35 КПК України в частині юридичного змісту цих правовідносин; визначити позитивні й негативні фактори, які виникають у сторін під час застосування вказаних положень.

Результати дослідження. Процесуальні норми закону, як і матеріальні, також можуть установлювати певні права, обов'язки та заборони. Як стверджують О.В. Зайчук і Н.М. Онищенко, соціальне цільове призначення цих норм інше – забезпечувати оптимальне й ефективне використання суб'єктами суспільства своїх прав, виконання ними обов'язків, утримання від учинення заборонених дій, несення відповідальності, які закріплюються матеріальними нормами права. Автори виділяють під об'єктом регулювання процесуальних норм – відносини між членами суспільства щодо порядку, процедури використання ними прав, виконання обов'язків, утримання від учинення заборонених дій, несення відповідальності. Суб'єктами регулювання процесуальних норм можуть бути різні члени суспільства, як фізичні, юридичні особи, так і органи державної влади. Метою (соціальним призначенням) процесуального порядку є найбільш оптимальне й ефективне досягнення суб'єктами суспільства бажаного суспільного чи особистого результату, а саме: використання права, виконання обов'язку, утримання від учинення забороненої дії, несення відповідальності.

Отже, під юридичним процесом розуміють установлений нормами права порядок здійснення соціальними суб'єктами діяльності зі створення, тлумачення та реалізації правових норм, спрямованої на досягнення цими суб'єктами суспільного чи особистого результату. Процесуальні норми, формуючи юридичний процес, повинні визначати таке: цільове призначення процесу; тип основаних відносин; коло осіб, які беруть участь у процесі; дії, що здійснюються учасниками процесу; послідовність здійснення цих дій; строки й місце здійснення дій у юридичному процесі; правові засоби, що забезпечують функціонування процесу [2].

Звертаючись до загальних положень КПК України та його термінології, відповідно до п. 19 ч. 1 КПК України, сторони кримінального провадження законодавець поділив із позиції обвинувачення й захисту. Зокрема, з боку обвинувачення стороною виступають слідчий, керівник органу досудового розслідування, прокурор, а також потерпілий, його представник і законний представник у випадках, установлених цим Кодексом; а з боку захисту – підозрюваний, обвинувачений (підсудний), засуджений, виправданий, особа стосовно якої передбачається застосування примусових заходів медичного чи виховного характеру або вирішувалося питання про їх застосування, їхні захисники та законні представники [2, с. 9].

Згідно з п. 10 ч. 1 ст. 3 КПК України, термін «кримінальне провадження» тлумачиться як досудове розслідування й судове провадження, процесуальні дії у зв'язку з учиненням діяння, передбаченого законом України про кримінальну відповідальність.

Ст. 2 КПК України визначено завдання кримінального провадження, зі змісту якої випливає, що ці завдання діляться на три види, а саме: 1) захист особи, суспільства й держави від кримінальних правопорушень; 2) охорона прав, свобод і законних інтересів учасників кримінального провадження; 3) забезпечення швидкого, повного та неупередженого розслідування й судового розгляду з тим, щоб кожний, хто вчинив кримінальне правопорушення, був притягнутий до відповідальності в міру своєї вини, жоден невинуватий не був обвинувачений або засуджений, жодна особа не була піддана необґрунтованому процесуальному примусу й до кожного учасника кримінального провадження була застосована належна правова процедура.

Водночас у п. 24 ст. 2 КПК України розкривається значення терміна «судове провадження» через призму кримінального провадження в суді першої інстанції, яке включає підготовче судове провадження, судовий розгляд і ухвалення та проголошення судового рішення, провадження з перегляду судових рішень в апеляційному, касаційному порядку, Верховним Судом України, а також за нововиявленими обставинами.

Під час визначення кримінального судочинства законодавець також використовує поняття «кримінальне провадження». Науковці виділяють, що за КПК України основним

елементом системи кримінального процесу є провадження, пов'язане з розслідуванням і судовим розглядом кримінального правопорушення [5, с. 637].

Отже, поняття «кримінальне провадження» в КПК України у своєму розумінні має досить широке значення, являє собою систему проваджень, поширюється на процесуальний порядок діяльності суб'єктів кримінального процесу, у тому числі суду.

Під процесуальним провадженням у науці пропонується розуміти головний елемент юридичного процесу, що являє собою системне утворення, комплекс взаємопов'язаних і взаємозумовлених дій, у ході яких уповноважені суб'єкти в межах своєї компетенції й у межах установленної процедури здійснюють з'ясування фактичного складу і доказування фактичних обставин юридичної справи та приймають щодо неї відповідне рішення, виражене в офіційних документах [4, с. 81].

Із теорії кримінального процесу нам відоме поняття процесуальної форми, яке включає в себе передбачений кримінально-процесуальним законом порядок кримінально-процесуальної діяльності суб'єктів кримінального процесу, засоби реалізації ними своїх прав, свобод і обов'язків, порядок учинення й оформлення певних процесуальних дій, прийняття, оформлення і звернення до виконання процесуальних рішень [3, с. 12]. Важливість процесуальної форми полягає в тому, що вона є однією з кримінально-процесуальних гарантій і, відповідно, забезпечує виконання завдань кримінального судочинства, є засобом забезпечення кримінально-процесуальної діяльності. Законодавством передбачено єдиний порядок провадження, у зв'язку з чим мова йде про уніфікацію кримінальної процесуальної форми, тобто створення однакового порядку провадження.

Між тим загальний порядок здійснення основного кримінального провадження, пов'язаного з розслідуванням кримінального правопорушення та його судовим розглядом, а також виконанням судових рішень, зазнав за новим законодавством істотних змін, які, зокрема, виражаються в його диференціації, уведенні особливих порядків у розділі VI КПК України [5, с. 637].

Тобто, розвиток сучасного кримінального процесуального законодавства України здійснюється не лише в напрямі вдосконалення уніфікованих процедур кримінально-процесуальної форми, оскільки створено розширену систему застосування нових процедур, які в силу своїх специфічних рис відрізняються від загального порядку здійснення кримінального провадження.

За визначенням О.В. Смирнова та К.Б. Калиновського, диференціація кримінально-процесуальної форми являє собою таку будову судочинства, за якої поряд зі звичайним порядком мають місце процесуальні форми, що передбачають як спрощення процедури в нескладних справах, так і її ускладнення щодо найбільш небезпечних злочинів або справ, які потребують особливої процесуальної захищеності законних інтересів обвинуваченого або інших учасників судочинства [6].

Виходячи з наведеного, кримінальне провадження на підставі угод, яке передбачено главою 35 і належить до розділу VI «Особливі порядки кримінального провадження», є однією із цих нових процесуальних форм, котра введена законодавцем у КПК України, стосується спрощених процедур і становить предмет нашого дослідження.

Так, за своїм змістом глава 35 становить усього дев'ять статей, котрі розкривають нам два види угод, які можуть бути укладені між сторонами в цьому провадженні, порядок їх ініціювання, зміст. Законодавцем передбачено наслідки, що настають для сторін у зв'язку з укладенням угоди та в разі її невиконання. Окремі статті присвячено особливій ролі суду, які стосуються порядку судового провадження на підставі угоди та ухваленню вироку на підставі угоди, що уклали сторони.

Звертаючись до загальних засад кримінального провадження, які визначені у ст. 7 КПК України, його зміст повинен відповідати двом, можна сказати, взаємовиключним принципам – публічності й диспозитивності. Ми звикли до того, що кримінальний процес є публічним, а компроміс у кримінальному процесі розглядали лише з абстрактно-теоретичного погляду в кримінально-процесуальній науці.

Але законодавець розкриває нам значення принципу «публічність» через ст. 25 КПК України, котра зобов'язує прокурора та слідчого діяти виключно в межах своєї компетенції, визначеної законом, уживати всіх передбачених заходів для встановлення події кримінального правопорушення й особи, котра його вчинила. «Публічність» означає для учасників кримінального провадження діяти виключно в межах «дозволеного» процесуальним законом, у свою чергу, принцип диспозитивності і його значення в кримінальному процесі визначені ст. 26 КПК України й декларують сторонам свободу у використанні своїх прав у межах і в спосіб, передбачений КПК України.

Диспозитивність як принцип кримінального процесу виражається в тому, що сторонам кримінального провадження надається такий процесуальний статус, яким передбачено право самим вільно розпоряджатися своїми процесуальними правами. На нашу думку, принцип диспозитивності є одним із елементів юридичного змісту кримінального провадження на підставі угод, оскільки саме досягнення взаємної згоди сторін провадження надає їм можливість відійти від загального порядку розслідування та розгляду справи і ставити питання перед органом досудового й судового слідства про особливий порядок на підставі укладеної угоди в порядку глави 35 КПК України.

Із цього випливає, що особливість виділеного провадження на підставі угод полягає й у його інструментальному змісті, спрямованості на досягнення індивідуальних цілей, шляхом реалізації прав і можливостей, якими додатково наділяє законодавець як сторони у справі, так і безпосередньо суд.

Ст. 468 КПК України визначено, що в кримінальному провадженні можуть бути укладені два види угод: 1) угода про примирення між потерпілим і підозрюваним чи обвинуваченим; 2) угода між прокурором і підозрюваним чи обвинуваченим про визнання винуватості. Тобто, суб'єкти цього кримінального провадження в межах установленної КПК України процедури реалізують свої права шляхом укладання письмового договору – угоди між ними, що є характерним лише для цього провадження.

Угода або договір – цей елемент більше відомий цивільному праву і процесу, так як і можливість створювати нові права та взаємні обов'язки сторонам угоди. Юридичний зміст цих правовідносин і взаємозв'язок зафіксований у нормах права, які визначають суб'єктивні права та юридичні обов'язки їхніх учасників. Кожному суб'єктивному праву, зафіксованому в нормі права, відповідає (кореспондує) певний юридичний обов'язок і навпаки.

Отже, новітні положення процесуального закону надають можливість сторонам вирішити кримінально-правовий конфлікт, який виник унаслідок посягання на об'єкти суспільних відносин, які охороняються законом України про кримінальну відповідальність, шляхом досягнення домовленостей і компромісу на взаємовигідних для них умовах, які фіксуються в письмовому договорі.

Виникає така собі дуальність у кримінальному процесі, сторони в кримінальному провадженні є не лише сторонами у справі, провадженні, а водночас і сторонами угоди, яка є невід'ємною складовою згаданого провадження на підставі угод. Можна стверджувати про те, що зміст досліджуваного кримінального провадження розширює права й обов'язки сторін обвинувачення та захисту, оскільки, укладаючи угоду, сторони кримінального провадження створюють для себе нові норми та набувають нових юридичних прав і зобов'язань, що раніше не було притаманне кримінальному процесу України.

Це абсолютно новий вид правовідносин, у які можуть вступати сторони кримінального провадження в кримінальному процесі. Він являє собою комплекс взаємних дій його учасників, по-новому розкриває взаємодію принципів публічності й диспозитивності у кримінальному процесі України, окрім того, надає право суду постановити рішення за наслідком розгляду справи без проведення судового слідства.

Весь наведений комплекс дій сторін і процесуальна діяльність суду в цьому провадженні водночас забезпечують досягнення зазначених вище завдань кримінального провадження як на стадії досудового слідства, так і в будь-який момент судового слідства, яке провадиться в загальному процесуальному порядку.

Прихильники диференціації кримінальної процесуальної форми виділяють серед особливих порядків «Провадження на підставі угод», оскільки, на відміну від усіх інших порядків кримінального провадження, передбачених у КПК України, це кримінальне провадження на етапі судового провадження має внутрішню диференціацію, адже, відповідно до ст. 474 КПК України, якщо угоди досягнуто під час досудового розслідування, її розгляд проводиться судом під час підготовчого судового засідання за обов'язкової участі сторін угоди. Якщо ж угоди досягнуто під час судового провадження, суд невідкладно зупиняє провадження процесуальних дій і переходить до розгляду угоди [5, с. 647].

Процесуальна діяльність органу досудового слідства й суду полягає у вирішенні лише тих питань, які виносяться на їхній розгляд сторонами кримінального провадження й у межах власних повноважень, якими вони наділені.

У кримінальному провадженні, що здійснюється в загальному порядку, суду належить вирішувати питання стосовно винуватості особи шляхом дослідження зібраних доказів, притягнення її до кримінальної відповідальності, вирішення питання про відшкодування завданої кримінальним правопорушенням шкоди, тобто встановити наявності чи відсутності відносин, які виникають унаслідок учинення злочину.

Характерною особливістю, яка відрізняє провадження на підставі угод від інших проваджень, передбачених у КПК України, є те, що на будь-якій стадії чи досудового розслідування, чи судового розгляду, або навіть одному із його етапів, відповідно до КПК України, сторони мають право досягти згоди про врегулювання кримінального конфлікту шляхом укладення угоди, що зобов'язує органи слідства та суду припинити власні процесуальні дії й перейти до розгляду кримінального провадження на підставі угоди.

Варто звернути увагу не тільки на розширення прав сторін у провадженні на підставі угод, а й на відповідні обмеження, про які зобов'язаний сторонам роз'яснити суд, а саме: наслідки укладення та затвердження угод, передбачені ст. 473 КПК України. Відповідні обмеження в процесуальних правах унаслідок укладення й затвердження угоди стосуються як підозрюваного або обвинуваченого, так і потерпілого чи прокурора.

Окремо потрібно виділити процесуальну діяльність суду в провадженні на підставі угод. Вона є невід'ємною складовою цього провадження, направлена на заощадження та економію процесуального часу тих сторін, котрі домовилися про укладення угоди й у цьому документі виклали власні позиції завершення кримінального конфлікту між ними.

Важливим елементом є завершення кримінального провадження та його результат, коли суд приймає остаточне рішення по справі. Ст. 373 КПК України передбачено два види рішень, які може ухвалити суд за наслідком розгляду справи – виправдувальний і обвинувальний вирок. Змістом цієї самої статті й ст. 374 КПК України регламентовано вимоги до цих рішень. Натомість рішення суду, котре ухвалюється на підставі угоди, кардинально відрізняється за своїм змістом. Зокрема, ч. 1 ст. 475 КПК України визначено, що в разі переконаності суду в тому, що угода може бути затверджена, він ухвалює вирок, яким затверджує угоду і призначає узгоджену міру покарання, а ч. 2 цієї самої статті передбачено, що вирок на підставі угоди повинен відповідати загальним вимогам до обвинувальних вироків з урахуванням особливостей, передбачених ч. 3 цієї самої статті. Ми не будемо вдаватися до аналізу змісту вироків, які можуть бути ухвалені судом за наслідком розгляду справи в різних кримінальних провадженнях, але хочемо звернути увагу на те, що за наслідком розгляду справи в порядку провадження на підставі угод суд позбавлений можливості ухвалити виправдувальний вирок.

Роль суду у кримінальному провадженні на підставі угод є інакшою, ніж у загальному (уніфікованому) провадженні та зводиться до перевірки укладеного процесуального документа (письмового договору), роз'яснення сторонам прав, обов'язків і наслідків згаданого провадження й укладення угоди, затвердження її та постановленні вироку суду, зміст якого мусить відображати не висновки суду з приводу досліджених доказів, а умови, яких досягли сторони та виклали у відповідній угоді.

Висновки. Отже, юридичний зміст кримінального провадження на підставі угод полягає в законодавчо врегульованій практиці вирішення завдань кримінального провадження

шляхом досягнення між сторонами компромісу на підставі взаємних поступок, розширенні процесуальних прав сторін:

1. Застосовуючи принцип диспозитивності, сторони водночас реалізують власні процесуальні права, окрім того, шляхом укладення угоди створюють для себе нові права та обов'язки як для сторін угоди.

2. Дії суду в цьому провадженні зосереджуються на перевірці досягнутих між сторонами домовленостей, роз'ясненні наслідків затвердженої угоди й постановленні обвинувального вироку.

Список використаних джерел:

1. Кримінальний процесуальний кодекс України. Науково-практичний коментар : у 2 т. / [О.М. Бандурка, Є.М. Блажівський, Є.П. Бурдоль та інші.] ; за ред. В.Я. Тація, В.П. Пшонки, А.В. Портнова. – Х. : Право, 2012. – 768 с.

2. Зайчук О.В. Теорія держави і права : [підручник] / О.В. Зайчук, Н.М. Онищенко. – К. : Юрінком Інтер, 2006. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу : www.ebk.net.ua/Book/zaychuk_tdp/part3/2901.htm.

3. Кримінальний процес : [підручник] / [Ю.М. Грошевий, В.Я. Тацій, А.Р. Туманянц та інші.] ; за ред. В.Я. Тація, Ю.М. Грошевого, О.В. Капліної, О.Г. Шило. – Х. : Право, 2013. – 824 с.

4. Теория юридического процесса / под общ. ред. В.М. Горшенева. – Х. : Вища шк., 1985. – С. 90.

5. Правова доктрина України : у 5 т. / за заг. ред. В.Я. Тація, В.І. Борисова. – Х. : Право, 2013. – Т. 5 : Кримінально-правові науки в Україні: стан, проблеми та шляхи розвитку. – 2013. – 1240 с.

6. Смирнов А.В. Уголовный процесс : [учебник для вузов] / А.В. Смирнов, К.Б. Калининский. – СПб. : Питер, 2004. – С. 645.

